

АНАЛІЗ ЗВ'ЯЗКУ МОТИВАЦІЇ ДОКУМЕНТНО-ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ФУНКЦІЙ ДОКУМЕНТНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ІНСТИТУТІВ У ПРОЦЕСІ ЇХ ІСТОРИЧНОГО РОЗВИТКУ

Досліджуються особливості еволюції та типології документно-комунікаційних інститутів, аналізуються мотиваційні чинники у взаємозв'язку з функціями ДКІ.

Ключові слова: документно-комунікаційний інститут, мотивація, функції, архів, бібліотека, журналістика, бібліографія, інформаційна аналітика, видавництво, книжкова торгівля.

Исследуются особенности эволюции и типологии документно-коммуникационных институтов, анализируются мотивационные факторы во взаимосвязи с функциями ДКИ.

Ключевые слова: документно-коммуникационный институт, мотивация, функции, архив, библиотека, журналистика, библиография, информационная аналитика, издательство, книжная торговля.

The article investigates the features of evolution and typologies of Document and Communication Institutions, motivational factors analyzed in relation to the functions of DKI.

Key words: Document and Communication Institute, motivation, function, archive, library, journalism, bibliography, information analytics, publishing, bookselling.

Система документної комунікації ХХІ ст. поступово набуває ознак, притаманних новій суспільній формації. Світова економіка кінця ХХ ст. зазнала кардинальних змін, які визначили, що могутність сучасної держави насамперед пов'язана з інформаційним забезпеченням усіх процесів, що відбуваються на мікро- і макро-рівнях. Практика соціальних комунікацій засвідчує такі факти: інформація, використана для підтримки суспільної діяльності, має задокументовуватися для набуття відповідного статусу; документи слід упорядковувати за певними правилами; особливості документно-комунікаційного процесу є своєчасність. Усе вищезазначене стає реальністю лише за умови раціонального використання світового інформаційного простору і логічної побудови документно-комунікаційної системи в кожній конкретній державі. Використання інноваційних методик формування інформаційного простору держави, застосування новітніх технічних і технологічних досягнень у розробці її документно-комунікаційної системи, досягнення рівноваги в поєднанні традицій та інновацій в інформаційній галузі, а також у сфері підготовки фахівців із документознавства й інформаційної діяльності, тобто освоєння інноваційної моделі розвитку, якої дотримують економічно розвинені

країни, означало б, передусім, набуття конкурентних переваг на світовому терені.

Мета цієї статті — визначення особливостей еволюції та типології документно-комунікаційних інститутів, виявлення мотиваційних чинників, що впливають на внутрішню логіку побудови документно-комунікаційної системи держави.

Відсутність упродовж багатьох років розвиненої інфраструктури інновацій у документно-інформаційній діяльності, необхідної мотивації виробників документно-інформаційної продукції до застосування нововведень як засобу конкурентної боротьби — ці й інші чинники зумовили відставання України в інформаційній сфері ще на початку ринкових перетворень. Тому необхідними є розроблення теоретичних і практичних аспектів удосконалення механізму, який забезпечуватиме мотивацію активної інноваційної поведінки всіх учасників документно-комунікаційних процесів (бібліотекарів, бібліографів, документознавців, архівознавців, журналістів, аналітиків, фахівців з інформаційних технологій, учених, винахідників, видавців, книгопродавців, підприємців, інвесторів, споживачів) до взаємовигідного співробітництва, формуватиме в суспільній свідомості чітке спрямування на інновації та досягнення ефективності вітчизняної документно-комунікаційної системи.

Сутність інноваційних процесів в еволюції документно-комунікаційного простору і синергетичний підхід до вивчення діяльності соціальних інститутів, основними напрямками роботи яких є створення, накопичення, обробка, надання для широкого використання та збереження, досліджували вітчизняні та зарубіжні вчені. Серед них помітне місце посідають праці А. В. Соколова, М. С. Карташова, Ю. М. Столярова, В. Р. Фірсова, М. Я. Дворкіної, Н. В. Жадько та ін. В умовах побудови інформаційного суспільства інформаційно-комунікаційні системи кожної держави надають свої ресурси, продукцію, інші здобутки — інформацію, документи, знання у вільне використання. Вільне використання світових інформаційних ресурсів передбачає наявність у кожній державі певної структури, яка відповідає за створення, накопичення, обробку національної складової означених ресурсів та їх поширення для масового вжитку. Гіпотеза цього дослідження полягає у твердженні, що формування національної складової світового інформаційного простору базується на логічній послідовності: суспільна потреба в інформації — мотивація інформаційної діяльності — інституціоналізація окремих галузей і видів інформаційної сфери.

Інституціоналізація — це процес визначення і закріплення соціальних норм, правил, статусів і ролей, створення системи, здатної діяти з метою задоволення певної суспільної потреби.

Для вичерпного розкриття теми нашої розвідки необхідно розглянути всі складові інформаційного простору держави, тому вважаємо за доцільне конкретизувати, що дослідження передбачає багатоаспектний аналіз саме інформаційно-комунікаційних і документно-комунікаційних інститутів, їх структури та зв'язків.

Документно-комунікаційний інститут — соціально зумовлене утворення, функціонування якого ґрунтується на науково-теоретичних і правових основах, що поєднує в собі структури зі створення й обробки документованої інформації, інтелектуальні ресурси, бази і банки даних, а також комунікаційні канали.

Інституціоналізація як процес у цьому разі має такі обов'язкові моменти:

- 1) потреба суспільства в інформації;
- 2) усвідомлення необхідності документно-інформаційного обміну;
- 3) наявність комунікаційних каналів;
- 4) можливість упорядкування, формалізації та стандартизації.

Згідно з А. В. Соколовим, документно-комунікаційна система (ДОКС) складається з інститутів документної комунікації та документних каналів [1]. На нашу думку, оскільки вона передбачає стійкі налагоджені зв'язки, чітко визначені комунікаційні шляхи і насамперед, відповідно до значення поняття «система», наявність незмінних (але здатних до розвитку) складових, які функціонують у певному контурі, поки що не можна стверджувати, що таке складне й організаційно впорядковане утворення реально існує. Тобто на практиці елементи подібної системи повинні мати хоча б координаційне підпорядкування. У нашому суспільстві поки що, на жаль, кожен документно-комунікаційний інститут розвивається хаотично, не маючи конкретного перспективного планування. Це пов'язано з фінансовими, технічними труднощами, мінливістю зовнішнього середовища. Отже, поки що поняття ДОКС можна розглядати лише умовно.

Проаналізуємо документно-комунікаційні інститути суспільства у взаємозв'язку з розвитком мотивації документно-інформаційної діяльності.

Основними інститутами документної комунікації є: архів, бібліотека, видавництво, журналістика, книжкова торгівля, бібліографія, інформаційна аналітика (згідно з А. В. Соколовим — реферативні служби, але ми вважаємо, що вони функціонують як складова інформаційно-аналітичного комунікаційного інституту).

Отже, розглянемо розвиток мотивації документно-інформаційної діяльності паралельно з виникненням і розвитком кожного із цих інститутів.

Архів — (від латинської *archium, archivum*) — установа або структурний підрозділ організації, що здійснює зберігання, комплектування, облік і використання документів, які належали державі, суспільству, окремим особам.

Функції архіву як документно-комунікаційного інституту:

- формування і забезпечення збереження документованої пам'яті конкретної держави та людства загалом;
- науково-технічна переробка архівних документів, їх популяризація та надання громадянам і організаціям в користування в наукових і практичних цілях;
- проведення ретроспективних розвідок стосовно документів, що мають важливе наукове та соціокультурне значення;
- розробка інноваційних методик з метою полегшення пошуку, збереження і використання архівних документів.

Нині, мотивація до здійснення документно-інформаційної діяльності в архівному комунікаційному інституті підкріплюється розвитком інновацій, пов'язаних із технічним прогресом.

Інновації значно полегшили доступ до архівних документів, а також підвищили статус архівного комунікаційного інституту, що у свою чергу сприяло розвитку мотивації до здійснення документно-інформаційної діяльності в архівних закладах.

Розглянемо наступний за виникненням у світі інститут документно-інформаційної комунікації — бібліотеку.

Бібліотеки існували більше 50 століть тому. Аналізувати мотивацію здійснення документно-інформаційної діяльності в цих бібліотеках можна, зважаючи на призначення знайдених джерел:

- документно-інформаційне забезпечення офіційно-ділової сфери (ділові мотиви);
- документно-інформаційна підтримка процесів навчання й освіти (мотиви пізнавальні, саморозвитку);
- задоволення культурних потреб (мотиви афіліації, комунікативні, дозвіллевні).

Мотивація документно-інформаційної діяльності в бібліотечному соціально-комунікативному інституті дедалі більше пов'язується з піднесенням ролі освіти — здобуття і поширення знань (мотиви саморозвитку, пізнавальні).

Функції сучасної бібліотеки як документно-комунікаційного інституту:

- акумулювання, впорядкування та збереження бібліотечного фонду, що складається з документованої інформації, яка пройшла видавничу обробку або покладена на депонент — меморіальна;
- допомога в просвіті, освіті, самоосвіті, документно-інформаційна підтримка основної діяльності та самореалізації всіх без винятку громадян;

- здійснення інформування про документи, популяризація друкованої продукції, проведення досліджень — інформаційна, комунікативна;
- підтримка розвитку ціннісних орієнтацій, особистого розвитку;
- сприяння рекреаційній діяльності людини.

Визначена місія інформаційно-бібліотечних закладів XXI ст. — надання інформації кожному споживачеві — покликана сприяти розвиткові мотивації до підвищення якості документно-інформаційного забезпечення будь-якої сфери діяльності, а також створенню інформаційного простору, придатного для формування гармонійної особистості новітнього суспільства [6].

Видавництво як документно-комунікаційний інститут починає своє становлення з того часу, коли видавнича діяльність відмежувалася від сфери ремісництва і набула впливовості.

В умовах підвищення рівня письменності населення, зі збільшенням потреб в інформації, пов'язаних з освітніми процесами, розвитком науки, технічного прогресу, економіки, культури, мистецтва, роль видавництва поступово трансформується, відбувається перехід від документно-комунікаційної служби до вищої стадії — інституту документної комунікації.

Функції видавництва як документно-комунікаційного інституту такі:

- видавнича обробка, розмноження та поширення за допомогою відповідних засобів друкованої продукції;
- популяризація друкованих творів;
- вивчення документно-інформаційних потреб і задоволення попиту на друковану продукцію;
- формування ціннісних орієнтацій членів суспільства, сприяння саморозвитку;
- підтримка освіти, самоосвіти, здійснення основної діяльності громадян за допомогою забезпечення відповідною друкованою продукцією;
- сприяння організації дозвілля (читання) [4].

Журналістика — потужний документно-комунікаційний інститут, що спочатку розвивався як підрозділ видавничого інституту. Цілком самостійно значущість його почали визнавати з моменту усвідомлення впливовості преси (найпершого за появою елементу ЗМІ) на громадську думку.

А. Соколов у праці «Основи соціальної комунікації» сформував етапи інституціоналізації вітчизняної журналістики [1], які наводимо з деякими авторськими доповненнями, що зумовлені темою цього дослідження:

1. Ембріональний період (мотивація документно-інформаційної діяльності складається з комунікативних мотивів та мотивів

влади): верховна влада безпосередньо або через державні установи здійснює видавничу діяльність з метою інформування про політичні, економічні, культурні процеси — зародження функції формування громадської думки.

2. Період біфуркації — перехід від дворянської до журналістики різночинців, необхідність розвитку документно-комунікаційного інституту як такого, що сприяє освіті й інформуванню зацікавлених мас про досягнення науки та культури, і, водночас, виникнення певної преси, яка вможливило для маніпулювання свідомістю мас (мотиви пізнавальні, саморозвитку, влади).

Капіталізація журналістики — втрата одноосібного державного контролю за змістовним наповненням преси, свідоме використання маніпулятивних методик управління свідомістю мас (мотиви афіліації, самоствердження, влади).

Радянська журналістика (основна мотивація документно-комунікаційної діяльності базується на підтримці існуючого політичного режиму) 1921–1990 — преса на службі тоталітаризму.

3. Пострадянський період (мотивація — інформаційне забезпечення й підтримка різноманітних процесів, що відбуваються в суспільстві: політичних, культурних, освітніх, економічних, розвиток інформаційного простору (мотиви пізнання, саморозвитку, афіліації, самоствердження, рекреації, влади) 1992 р. — в Україні ухвалено закон «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні».

Сучасні функції журналістики дуже різноманітні:

1) інформаційна — спрямована на задоволення інформаційних потреб індивідів і соціальних груп щодо різноманітних подій у суспільстві та світі;

2) комунікативна — полягає в організації інформаційної взаємодії між різними верствами населення, а також громадськістю та джерелом її інформування;

3) виховна — пов'язана з формуванням і зміною настанов та ціннісних орієнтацій індивідів, заохоченням аудиторії до популяризації певного способу життя, формуванням суспільно значущих рис, засвоєнням соціального досвіду;

4) соціальної адаптації та орієнтації — ґрунтується на потребах аудиторії в інформації для орієнтування в соціальних процесах і явищах, адаптації до змін соціальних, політичних, економічних умов життя;

5) соціальної ідентифікації — базується на потребі людини відчувати свою спільність із певними соціальними групами, верствами;

6) рекреативна — пов'язана з відпочинком, розвагами [3].

Книжкова торгівля у своєму становленні як документно-комунікаційного інституту також проходить декілька етапів,

поступово наближаючись із початкового стану — крамниці на друкарському дворі — до сучасного.

Функції книжкової торгівлі як документно-комунікаційного інституту:

- розповсюдження друкованої продукції;
- розвиток комунікативних стратегій на книжковому ринку;
- формування зацікавленості до книжкової культури;
- сприяння освіті, самореалізації особистості, документно-інформаційному забезпеченню основної діяльності;
- комерційне посередництво між видавцем і споживачем друкарської продукції.

Мотиви розвитку документно-інформаційної діяльності засобами книжкової торгівлі: просвіта, пізнання, освіта.

Бібліографічний документно-комунікаційний інститут має свої особливості, які пов'язані як із його структурою, так і розвитком. Бібліографія як галузь науково-практичної діяльності, завданням якої є створення бібліографічної інформації про документи з метою впливу на поширення й використання їх у суспільстві, виникає ще в стародавньому світі.

Мотивація документно-інформаційної діяльності в бібліографічному документно-комунікаційному інституті розвивалася водночас із його еволюцією від аматорського стану до інституціоналізації, тобто спочатку складалася з мотивів інформування, просвіти, а поступово їх доповнили мотиви саморозвитку, самовдосконалення, ділові, самоствердження, співробітництва, самореалізації, досягнення. І такий стан розвитку мотивації стосується обох зацікавлених сторін, задіяних у процесі документно-комунікаційної діяльності, тобто в широкому розумінні: бібліографічний документно-комунікаційний інститут — суспільство, у вужчому: бібліограф — споживач.

Функції бібліографії як документно-комунікаційного інституту:

- наукова обробка документованої інформації та створення вторинних документів;
- надання бібліографічної (вторинної) інформації про документи;
- популяризація документів;
- сприяння пошукові документованої інформації з метою реалізації громадянами процесів освіти, самоосвіти, саморозвитку, виконання наукових і практичних завдань;
- організація доступу до всесвітньої скарбниці знань.

Інформаційна аналітика як документно-комунікаційний інститут містить у собі заклади системи науково-технічної інформації (НТІ), служби з анотування, реферування, консолідації документно-інформаційних ресурсів.

Кожен з означених елементів має свої функціональні особливості.

Мотивація діяльності в інформаційно-аналітичному інституті базується на мотивах пізнання, ділових, саморозвитку, влади, досягнень [2].

Узагалі мотивація документно-інформаційної діяльності має особливість, яка визначається змістом цієї діяльності, що базується на комунікативному підґрунті. Комунікація передбачає наявність відправника й одержувача документа (інформації). Кожен з них під час контакту керується певними мотивами. Отже, для здійснення документно-інформаційної діяльності слід зважати на фактори, що впливають на мотивацію як одержувача (користувача), так і відправника інформації (інформаційного працівника).

Якщо ці фактори є сприятливими (відповідають сподіванням), у такому разі створюється сприятливе функціонально-діяльнісне середовище, яке, у свою чергу, має стати потужним важелем для ефективного розвитку інформаційного простору [5].

Аналіз взаємозв'язку розвитку мотивації документно-інформаційної діяльності з еволюцією документно-комунікаційних інститутів суспільства підтвердив нашу гіпотезу стосовно визначення мотивації документно-інформаційної діяльності як фактора розвитку документно-комунікаційних інститутів суспільства. Отже, в результаті аналізу можна виявити таку логічну послідовність: розвиток інформаційних потреб спричиняє зміну змісту мотивації документно-інформаційної діяльності, що спонукає до виникнення нових функцій і досконаліших форм документно-комунікаційних закладів та розробки наукового підґрунтя, що, у свою чергу, сприяє становленню в інформаційному просторі новітніх документно-комунікаційних інститутів та оновленню існуючих.

Висновки:

1. Мотивація документно-інформаційної діяльності є складним процесом, який базується на ідентифікації інформаційних потреб, що спонукають до документно-інформаційної діяльності; виявленні чинників, які сприяють задоволенню інформаційних потреб і підвищують результативність документно-інформаційної діяльності.

2. Результативність документно-інформаційної діяльності залежить від ступеня розвитку документно-комунікаційної системи держави, яка містить різні за організаційною формою, спеціалізацією, функціональною спрямованістю та формою власності документно-інформаційні заклади і комунікаційні канали.

Основні положення, методологічні принципи та висновки, висвітлені в статті, використовуватимемо як підґрунтя для подальшої наукової розробки теми дисертаційного дослідження.

Список літератури

1. Соколов А. В. Общая теория социальной коммуникации : учебное пособие / А. В. Соколов. — СПб. : Изд-во Михайлова В. А., 2002. — 461 с.
2. Бiryюкова Т. Л. Информационная аналитика: процессы институционализации и ресурсный потенциал / Т. Л. Бiryюкова // Вестник Воронежского государственного университета. Серия : Филология. Журналистика. — 2011. — № 2. — С. 157–162.
3. Бiryюкова Т. Л. Информационно-коммуникационные институты: Коммуникационная сущность журналистики в современном информационном пространстве / Т. Л. Бiryюкова // Социально-экономические явления и процессы. — 2011. — № 3–4. — С. 415–418.
4. Бiryюкова Т. Видавничий документно-комунікаційний інститут: місце в інформаційному просторі України / Т. Л. Бiryюкова // Вісник Книжкової палати України. — 2011. — № 11. — С. 20–23.
5. Бiryюкова Т. Л. Інформаційний простір держави: системний підхід / Т. Л. Бiryюкова // Інформаційні технології і системи в документознавчій сфері : матеріали міжнародної науково-практичної конференції / ред. В. М. Андрієнко. — Донецьк : Юго-Восток, 2011. — С. 18–20.
6. Бiryюкова Т. Л. Культура та освіта крізь історичну призму: взаємодія бібліотек і освітніх закладів / Т. Л. Бiryюкова // Рідна школа. — 2007. — № 1. — С. 72–75.

Надійшла до редколегії 22.11.2012 р.